

## ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐՁԱԿԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

### ՕՖԵԼՅԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Անցնող ժամանակն ավելի ակնհայտ է դարձնում արձակագիր, հրապարակախոս Հովհ. Մելքոնյանի ստեղծագործության պատմական նշանակությունը: Ավելի հստակ է դառնում այն ուղենիշ դերը, որ նա ունեցավ հայ գեղարվեստական մտքի զարգացման գործում: Գրականագետ Ս. Արզումանյանի նկատումով. «Հովհաննես Մելքոնյանի վեպերն ու վիպակները հաստատեցին հեղինակի գեղարվեստական կարելիությունները և՛ ժամանակակից, և՛ անցյալի թեմատիկայի յուրացումներում: Կյանքի ռեալ փաստը, ժամանակային որ տարածքում էլ լինի, Հ. Մելքոնյանն իսկական գրողի երկյուղածությամբ է մշակում, դիտում այն տարբեր կողմերից, շարժուն հարաբերություններում»<sup>1</sup>:

Հարուստ ու ընդգրկուն է Հովհ. Մելքոնյանի գրական ժառանգությունը: Խոսքի վարպետ լինելով՝ նա իր ստեղծագործությամբ գալիս է լրացնելու մեր պատմական անցյալը կենդանագրող ստեղծագործությունները՝ իր ապրածով ապրեցնելով նաև մեզ: Հովհ. Մելքոնյանը դարձավ պատմական հայրենիքն իրենց մեջ պահած գաղթականների սերնդի կյանքի տարեգիրը՝ դրանով իսկ շարունակելով հայ գրականության այն գիծը, որն իրենից առաջ բացել էին Ակսել Բակունցը, Հրաչյա Քոչարը, Խաչիկ Դաշտենցը և ուրիշներ: Հովհ. Մելքոնյանի համար կարևորը ոչ թե գրական փաստն էր, այլ կյանքի փաստը, ոչ թե գրական կերպարն էր, այլ իրական մարդը, որն իր հայրն էր, իր պապը և իր շրջապատը: Հովհ. Մելքոնյանը ծնվեց իր ժողովրդի պատմությունից, պատմության ցավից, կորուստներից ու կարոտներից, ծնվեց հայրենի բնությունից և այդ պատմությունն ապրած ու բնության հավերժական տարերքին ձուլված մարդկանցից: Սա էր նրա գրական դպրոցը՝ թե՛ որպես գրական դասերի դպրոց և թե՛ որպես գրական կողմնորոշման դպրոց:

Ժամանակի արագընթաց վազքի մեջ թեև կյանքն անխուսափելիորեն փոխում է իր կերպարանքը, սակայն այդ «անցավոր» ձևերը մարդկային գիտակցության մեջ ապրում են իբրև հիշողություն, իբրև հեռավոր օրերի տեսիլք, իբրև անանցողիկ հիշատակ՝ հրահրելով այն երևույթը, որը սահմանվում է

---

<sup>1</sup> Արզումանյան Ս., Արդի հայ վեպը, Երևան, 2004, հ. 5, էջ 207:

«հետադարձ հայացք» արտահայտությամբ: Հիշատակի-հետադարձ հայացքի գեղագիտությունը, թերևս, գրականության, առհասարակ արվեստի ամենաուժեղ սկզբնաղբյուրն ու պահունակն է: Ժամանակակից հայ արձակում վերադարձի հոգեբանության և գեղագիտության կրողները քիչ չեն, բայց նրանց մեջ ամենահավատարիմներից մեկը Հովհ. Մելքոնյանն է: Ճիշտ է, Հովհ. Մելքոնյանի ստեղծագործության էջերում կան և՛ պատմական ներսուզումներ հայոց պատմության խորքերում, ինչպես «Ոճիրի բուրգեր», «Հիշողության դաշտ» վեպերը, և՛ ժամանակակից կյանքի իրատեսական թափանցումներ, ինչպես «Հարցաքննություն», «Ընթրիք հինգ հոգու համար» երկերը, սակայն այդ ստեղծագործությունների գլխավոր շեշտը վերադարձն է դեպի իր ժողովրդի կենսագրության, անցած ճանապարհի կայարանները:

Հովհ. Մելքոնյանի արձակի հենման կետերն են ցեղասպանությունը, Հայրենական պատերազմի տարիները, ապա նաև ժամանակակից կյանքը: Սրանք հոգևոր կենսագրության տարածական-ժամանակային այն սահմաններն են, որոնց հղումներով Հովհ. Մելքոնյանը մարմնավորում է իր գեղարվեստական-բարոյախոսական խնդիրները:

Հովհ. Մելքոնյանը ծանոթ էր ու հմուտ տեղեկատվության, հոդվածի, ակնարկի ժանրերին, տվել էր փայլուն նմուշներ այդ բնագավառում, ինքնատիպ մեկնաբանումներով հանդես եկել մամուլում՝ շարժելով հանրության հետաքրքրությունը: Բայց նրա տարերքը գրականությունն էր, ուներ գրողական անժխտելի ձիրք, ընկալունակ ու սուր դիտողականություն: Իրեն մշեցի էր համարում, իր գրողական ակունքները սկսվում էին այնտեղից: Մանկությունն ու պատանեկությունն ապրելով մշեցիների միջավայրում՝ մշեցիների շառավիղ Հովհ. Մելքոնյանն այդ աշխարհի նիստուկացը, նույնիսկ Արևմտյան Հայաստանի բնությունը ոչ թե ուսումնասիրել է, այլ տեսել, զգացել, ապրել, սեփականել.... Իր պապերի օրրանը Արևմտյան Հայաստանն էր, Մշո գավառի Յրոնք գյուղը, որտեղից ցեղասպան յաթաղանը նրանց կտրել ու նետել էր անհուսության ու անհունության հեռուները: Նրա մեծ պապը՝ Մելքոն Մշեցյանը, գաղթականի ցուպը ձեռքն առավ 1917թ. և հայոց չքնաղ հովիտը՝ Մշո դաշտը, թողեց դարավոր թշնամուն: Մշեցյան գերդաստանը Եղեռնից մազապուրծ մյուս արևմտահայերի նման կորստի մատնված իրենց ողջ պատմությունն էր թողնում սահմանի մյուս կողմում, մինչև օրը հատուցման ու վերադարձի: Մշո դաշտից մինչև Շիրակի դաշտավայր ձգվեց Մշեցյան տոհմի գաղթի ուղին:

Կենսական փաստերի վրա հենելով իր մտահղացումները և կյանքից վերցնելով իր հերոսներին՝ Հովհ. Մելքոնյանը կարողանում է ներկայացնել,

կենդանագրել իրականությունը, հասնել կերպարի հոգեբանական, գեղարվեստական խտացման: Բոլոր դեպքերում նա հետամուտ է իրականության հետախուզմանը, հավաստի դեպքերի ու պատմությունների մեջ է «տեղադրում» հերոսի բնավորության ձևավորումն ու զարգացումը: Սրանով է պայմանավորված Հովի. Մելքոնյանի արձակի մի ուրիշ առանձնահատկություն ևս՝ լեզվական հարազատությունը, որը նպաստեց նրա հերոսների մտածողության նրբերանգների ընկալմանը: Հերոսական բնավորություններ են Մելքոնյանի հերոսները ոչ թե նրանով, որ հերոսական մեծ գործեր են կատարում, այլ նրանով, որ ինչքան էլ կյանքն իր դաժանությամբ նվաստացնում է նրանց, ձգտում սպանել մարդկայնորեն գեղեցիկը, նրանք ուժ են գտնում իրենց մեջ վերագտնելու կորցրածը, ծիծաղով նայելու դաժանությանը՝ իրենց սովորական ապրելակերպով հաստատելով գեղեցկության հաղթանակը: Ապրելու տառապանքը հանձն առնելու միջոցով է բացահայտվում Մելքոնյանի հերոսների հերոսականությունը: Իսկ այդպիսի հերոսներ կերտելու համար հարկավոր էր էպիկական շունչ և միջոցներ:

Իր կյանքով և գրական գործունեությամբ Հովի. Մելքոնյանը մեզ տվեց ժամանակի նորոգված և արդիական զգացողությունը, դարի հետ համաքայլ ընթանալու վստահություն, ժամանակակից մարդու բարդ ու համադրական կերպար, մտածողության ինքնատիպ համակարգ: Հովի. Մելքոնյանի ստեղծագործական աշխարհը մեկ միասնական ամբողջություն է: Նրա վեպերը, վիպակները, հրապարակախոսական հոդվածները, պատմվածքները, խորհրդածությունները, իրար լրացնելով, ստեղծում են այդ ամբողջական աշխարհի միասնական, միաշունչ պատկերը, որի մեջ վավերագրությունը և գեղարվեստական տարրը սերտորեն միահյուսվում են: 1971թ. գրել է «Քարավան», 1973թ. «Հեռավոր հողի ձայնը», 1977թ. «Հարցաքննություն», 1980թ. «Մոր ձայնը» վիպակների ու պատմվածքների ժողովածուները:

Հովի. Մելքոնյանն իր վիպակներում ու պատմվածքներում անդրադառնում է մեկը մյուսի հետ ներքին առնչություններ ունեցող երեք հիմնական հարցերի, որոնք ընդգրկում են ժամանակային երեք տարբեր փուլեր և ստեղծում համապատասխան հերոսներ: Այդ հարցադրումները, ժամանակային փուլերն ու հերոսների տեսակները գեղարվեստական մշակման են ենթարկվում XX դարի սկզբին հայ ժողովրդի ազգային ողբերգության, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի և ժամանակակից կյանքի նյութի յուրացմամբ: Հովի. Մելքոնյանի «Ոճիրի բուրգեր» փաստագեղարվեստական ստվարածավալ գիրքը Հայոց ցեղասպանության մասին չափազանց արժեքավոր երկ է: Գրքում մահ-

վան ու կյանքի զուգահեռներն իրական, շոշափելի են, որոնք կենդանագրում են ջինջ առավոտների երազները, հոգեկան կսկիծն ու հոգու բերկրանքը, մահվան հովիտն ու կյանքի բարձրությունը, անթաղ դիակներն ու ցորենի ոսկեծուփ արտերը, ավերված գյուղերը՝ հեղինակին բերելով այն ամուր հավատին, որ մահվան գիշերն իր ծանրաձանր նստվածքով անգամ անգոր է փակելու կյանքի ջինջ առավոտների ճանապարհը:

Հայրենի բնաշխարհի մանրակրկիտ իմացությամբ, իրական մարդկանց կերպարների ուրվագծումով առանձին օջախների տոհմագրությունը և առանձին բնակավայրերի պատմությունը շարադրելով՝ Հովհ. Մելքոնյանը հանգում է գեղարվեստական ընդհանրացումների: Իր ստեղծագործություններում Մելքոնյանը հաճախ է խոսում կարոտի ու կորստի մասին՝ դրանք դարձնելով ոչ միայն զգացական, այլև իմաստային, անգամ փիլիսոփայական ելակետ իր ասելիքի ուղղվածության համար: Սթափ ու ողջախոհ մտահոգությամբ Մելքոնյանը ջանում էր հստակորեն ուրվագծել ժողովրդի պատմական ճակատագիրը, որը միաժամանակ գրողի կռիվն էր հանուն հիշողության, ընդդեմ մոռացության: Այս ճանապարհը Հովհ. Մելքոնյանի ճանապարհն էր: Միաժամանակ պատմական հայրենիքի հոգևոր ու տեսողական զգացողությունն անհրաժեշտ ճշգրտությամբ գեղարվեստական հյուսվածքում վերարտադրելու մելքոնյանական դիտակետը նպատակ դարձավ իսկական տիրոջից զրկված ճանապարհներով գնալու ու հայտնաբերելու Ավետյաց երկիրը: Սա հայրենասերի ցավի ճիչն է: Ազգային ճակատագրի չլուծվող հարցականն այսպիսի գրական սխրանքի է մղում նրանով ապրող, նրանով վառվող հայորդու կրակոտ խոսքը:

Հովհ. Մելքոնյանի հերոսները, պատմական ճակատագիրը կիսելով հանդերձ, ապրում են իրենց կենսագրությամբ: Գրողը համընթաց զուգահեռներով ներհյուսում է ընդհանուրն ու մասնավորը, պատմականն ու անձնականը: Եվ դա այնպիսի վարպետությամբ, որ իրենց ամբողջ նկարագրով նրանք, գրեթե նույնը լինելով, տարբեր են ու առանձնահատուկ: Իր հերոսների խոսք ու զրույցով գեղարվեստական խոսքի հարուստ ու կենսունակ պաշարներ էր բերում այդ սերնդի հոգեդրդի գրողը՝ Հովհ. Մելքոնյանը: Կորստի ու կարոտի միջև տարուբերվող այդ դառնադի զգացողություններն աստիճանաբար ուրվագծում են Հովհ. Մելքոնյանի ստեղծագործական առանձնահատկություններից մեկը, ինչը, ըստ էության, մարդ-հայրենիք համաձույլ խորհրդանշանի հայտնաբերումն է: Այսինքն՝ ոչ թե պատկերել դառնություններ ճաշակած անհատի կենսագրությունը, որը կարող է ավելի հետաքրքիր լինել, այլ ժողովրդին վիճակված ճակատագիրն ապրող անհատի կենսագրությունը: Հովհ.

Մելքոնյանն այն երջանիկ գրողներից էր, որի թիկունքին ժողովուրդ ու բնաշխարհ կար՝ իրական մարդիկ, իրական կենսագրություններ, բերնեբերան անցնող պատմություններ: Այս նկատառումով էլ վարձատրված է այն ժողովուրդը, որն իր ծայնը տեղ հասցնող գրող ունի: Նաև սրանով էր պայմանավորված Հովի. Մելքոնյանի ժողովրդականությունը, ընդ որում ոչ միայն հայրենիքում, այլև արտերկրի հայության մեջ:

Առաջին պատմվածքներից իսկ Հովի. Մելքոնյանն աչքի էր ընկել իր յուրատիպ մտածողությամբ, մարդկային հոգեբանության մեջ ներսուզվելու, վերձանելու և այն մեկնաբանելու հայեցողությամբ՝ հայրենասիրության ու կորուսյալ «Էրգրի» կարոտով թաթախված: Առաջին գրքից սկսած մինչև վերջին գիրքը ուլունքավոր շարակնոցի պես նրանց միջով կարմիր թելի պես անցնում էր գրողի անխամրելի հավատը, որ պատմության թույլ տված դաժան սխալն իր ժողովրդի ճակատագրի հանդեպ պիտի ուղղվի վաղ թե ուշ: Զոհրապ պապն ու պատերազմում լեզենդ դարձած Ռուբեն հայրն իր գրական հերոսներն էին, անխամրելի կերպարներ, մեկը Մուշն էր՝ Եղեռնն ու բռնագաղթը, մյուսը՝ Գյումրին ու Հայրենական պատերազմը: Թիկունքի գրկանքն ու քաղցը, ապրածի հետևանքները պիտի դառնային իր ստեղծագործությունների առանցքն ու միջուկը, որոնցով էլ ինքն իր տեսակով երևալու էր ժամանակների թատերաբեմին: Պատմվածքները, նովելները, վիպակներն ու վեպերը, գրականագիտական թափանցումները զարմացնում են իրենց անընդգրկելի տարողությամբ՝ «Քարավան», «Հեծանիվ», «46 թվական», «Հիշողության դաշտը», «Մերժված օրենսդիր», «Ոճիրի բուրգերը» և այլ տպագիր ու անտիպ ստեղծագործությունների հեղինակ Հովհաննես Մելքոնյան գրողն ու մարդն անմոռաց է, գնում է անմահության ճանապարհով, իսկ այդ ճանապարհը վերջ ու վախճան, կանգառ չունի:

Հովի. Մելքոնյանի գրական ոճին հատուկ էր վավերականի ու գեղարվեստականի միահյուսումը, մելքոնյանական ինքնատիպ համադրությունը: Գիտենալով ստեղծագործական ընթացքի գաղտնիքները՝ Հովի. Մելքոնյանը չափազանց կարևորում է մի էական հանգամանք գրողի համար՝ նախնիներից հոգևոր ազդակներ ստանալու առանձնահատկությունը: Նշանակում է՝ գրողը ոչ միայն անմասն չպիտի մնա իր նախնի-նախորդների կենսապատումին, այլև պետք է նրա ստեղծագործական խառնարանը դառնան ժողովրդի պատմությունն ու ճակատագիրը: Հետադարձ ձգողական ուժով նա պիտի ժողովրդի անցյալը ներկա դարձնի, իր մեջ զգա հոր, պապի, նախնիների գործերը, առաքինությունները, հաղթանակներն ու պարտությունները, ներծծի դրանք իր

գիտակցության ու արյան մեջ, ստեղծագործական ներշնչանք ստանալ այդ ամենից: Գիտակցական այս հոսքով Հ. Մելքոնյանի գեղարվեստական մտահղացումների շրջանն օղակում է ցեղասպանությունը, որը գրողին ստիպում է հաղորդակցվել դրան, կենդանագրել մեր արյան ու նախնայաց պատմությունը:

Հովհ. Մելքոնյանը մտավ գրականություն, որ նրա միջոցով յուրաքանչյուր հայի ուղեղի և արյան բջիջներում արմատակալի 1915թ.-ը՝ հայի և հայոց պատմության ամենամեծ ցավը: Հովհ. Մելքոնյանը խորացնում, ամփոփում է եղեռնի ցավն ու ազդեցությունը հայ մարդու, հայ հավաքականության հոգևոր աշխարհում: Թշնամու դեմ արդար ու շիտակ, կրակոտ խոսք պիտի ասվեր, խոսք, որը պիտի բոլորի ունկերը լցվեր՝ հայ լիներ, թուրք, թե ռուս...

Այդ արդար, հրեղեն, կրակոտ խոսքը հնչեց Հովհ. Մելքոնյանի շուրթերով: Տարիներ ու տասնամյակներ շարունակ նրա հոգում ահագնացող և բորբոքվող թեման ծնունդ տվեց գրական մի թոփչքի, որն այսօր էլ արդիական է ու հրատապ: Այսօր էլ մեզ հետ են գրողը, իր մտածումներն ու խոհերը, իր ձեռագրերն ու գրքերը, որոնք էլ իր ժողովրդի մշակութային անկշռելի սեփականությունն են, հոգևոր հպարտությունը:

#### ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հարուստ ու ընդգրկուն է Հովհ. Մելքոնյանի գրական ժառանգությունը: Խոսքի վարպետ լինելով՝ նա իր ստեղծագործությամբ գալիս է լրացնելու մեր պատմական անցյալը կենդանագրող ստեղծագործությունները՝ իր ապրածով ապրեցնելով նաև մեզ: Հովհ. Մելքոնյանը դարձավ պատմական հայրենիքն իրենց մեջ պահած գաղթականների սերնդի կյանքի տարեգիրը՝ դրանով իսկ շարունակելով հայ գրականության այն գիծը, որն իրենից առաջ բացել էին Ակսել Բակունցը, Հրաչյա Քոչարը, Խաչիկ Դաշտենցը: Հովհ. Մելքոնյանի համար կարևորը ոչ թե գրական փաստն էր, այլ կյանքի փաստը, ոչ թե գրական կերպարն էր, այլ իրական մարդը, որն իր հայրն էր, իր պապը և իր շրջապատը: Հովհ. Մելքոնյանը ծնվեց իր ժողովրդի պատմությունից, պատմության ցավից, կորուստներից ու կարոտներից, ծնվեց հայրենի բնությունից և այդ պատմությունն ապրած ու բնության հավերժական տարերքին ծուլված մարդկանցից: Սա էր նրա գրական դպրոցը՝ թե՛ որպես գրական դասերի դպրոց և թե՛ որպես գրական կողմնորոշման դպրոց:

**Բանալի բաներ** – խոսքի վարպետ, պատմական հայրենիք, տարեգիր, գրական փաստ, կյանքի փաստ, գրական կերպար, իրական մարդ, պատմության ցավ, կորուստներ, կարոտներ, գրական դպրոց, գրական դասերի դպրոց, գրական կողմնորոշման դպրոց:

## О НЕКОТОРЫХ ПРЕИМУЩЕСТВАХ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ ОГАННЕСА МЕЛКОНЯНА

ОФЕЛИЯ ОГАННИСЯН

Богато и широко литературное наследие Оганнеса Мелконяна. Будучи мастером слова, он своим приходом и своим творчеством пришел дополнить наше историческое прошлое своими живыми произведениями, своей жизнью давая нам жизнь. Оганнес Мелконян стал для поколения беженцев, которые сохранили в себе свою историческую родину, неким подобием летописца, тем самым продолжая дело, которое начали Аксель Бакунц, Грачья Кочар и Хачик Даштенц. Для Оганнеса Мелконяна главным был не литературный факт, а сам факт жизни, не литературный образ, а образ живого человека, который был его отцом, дедом, жил в его окружении. Оганнес Мелконян родился из исторической боли и страданий, из потерь и печали, родился из родной природы, он прожил эту историю и слился с людьми этой вечной природы. Это было его литературной школой как в смысле литературных уроков, так и в смысле литературного самоопределения.

**Ключевые слова** – мастер слова, историческая родина, хроника, литературный факт, жизненный факт, литературный образ, реальный человек, боль истории, потери, воспоминания, литературная школа, школа литературных уроков, школа литературного самоопределения.

## SOME CHARACTERISTIC FEATURES OF HOVHANNES MELQONYAN'S LITERARY PROSE

OPHELIA HOVHANNISYAN

The literary heritage of Hovhannes Melkonyan is inclusive and rich. Being a master of speech, he comes to enhance the creations animating our history, by livening us up with what he experienced. Melkonyan became the annalist of the lives of the refugees who have kept deep in themselves the memory of their historical homeland. He thus continued the type of prose fiction that such writers as Aksel Bakunc, Hrachya Kochar, Khachik Dashtents had created. Melkonyan gave importance to real life occurrences rather than to fictional stories, to real people, who was his father, grandfather and people from his milieu rather than to fictional characters. Hovhannes Melkonyan's works are the aftermath of the history of his people, of its pain, of the losses and homesickness. He is the offspring of his

homeland nature. He is a person born to individuals who have lived this history and assimilated to the eternal annals of its nature. This was his literary institution, as a school both for his classes of literature and his literary orientation.

**Key words** – Master of speech, historical homeland, annalist, literary fact, fact of life, literary character. a real person, the history of pain, losses, homesickness, literary school, school of literature classes, school of literary orientation.